

**TIJORAT BANKLARIDA KAPITAL YETARLILIGINI STRATEGIK
BOSHQARUV HISOBİ ASOSIDA TAHLİL QILISH**

Haydarov Otayor Xolmurod o'g'li

O'zR. Bank-moliya akademiyasi magistranti:

Ilmiy rahbari: Kaxxarov Zuxriddin Zafarbek o'g'li

Tijorat banklari milliy iqtisodiyotda eng muhim moliyaviy vositachilar sifatida faoliyat yuritadi. Ularning asosiy vazifalari — aholi va xo'jalik subyektlarining bo'sh mablag'larini jalb qilish, kredit resurslarini taqsimlash, investitsion loyihalarni moliyalashtirish va to'lov tizimini samarali ishlashini ta'minlashdan iboratdir. Ushbu vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishi banklarning kapital yetarliligiga bevosita bog'liqdir. Kapital bank faoliyatining "xavfsizlik yostiqli" sifatida qaralib, moliyaviy barqarorlikni kafolatlaydi, bankning qarzдорlik majburiyatlarini bajarish imkoniyatini oshiradi va bozor ishonchini mustahkamlaydi (Mishkin, 2019).

Kapital yetarliligini oddiy moliyaviy hisob ko'rsatkichlari orqali baholash mumkin bo'lsa-da, strategik boshqaruv hisobi yondashuvi kapitalni nafaqat joriy faoliyat ko'rsatkichi, balki uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi sifatida tahlil qilishni nazarda tutadi. Strategik boshqaruv hisobi kapitalni bankning umumiy missiyasi va strategik maqsadlari bilan bog'lash, kapitaldan samarali foydalanish hamda risklarni optimallashtirish imkonini beradi. Shu bois, tijorat banklarida kapital yetarliligini strategik boshqaruv hisobi asosida tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Kapital yetarliligini baholashning xalqaro mezonlari Basel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan Basel I, Basel II va Basel III standartlari asosida shakllangan. Ayniqsa Basel III global moliyaviy inqirozdan so'ng joriy etilgan bo'lib, bank kapitalining sifatini oshirish, risklarni chuqurroq baholash va likvidlikni samarali boshqarishga qaratilgan. Unga ko'ra, banklarning Common Equity Tier 1 (CET1) kapitali riskka asoslangan aktivlarning kamida 4,5 foizini tashkil etishi lozim. Shuningdek, qo'shimcha kapital buferlari hisobga olinganda umumiy kapital yetarliligi 10,5 foizdan kam bo'lmasligi belgilangan (BCBS, 2011).

Kapital yetarliligi ko'rsatkichlari bankning moliyaviy barqarorlik darajasini belgilab beradi. Past darajadagi kapital yetarliligi bankni moliyaviy zarbalar oldida zaiflashtirsa, yuqori darajadagi kapital esa bankning barqarorligini oshiradi. Shu bilan birga, haddan tashqari yuqori kapital bankning daromadlilikini pasaytirishi va kreditlash hajmlarini cheklashi mumkin. Shuning uchun kapitalni strategik boshqarish jarayonida optimal nisbatni aniqlash muhim vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki milliy bank tizimi barqarorligini ta'minlash maqsadida kapital yetarliligiga nisbatan yuqori talablarni joriy etgan. Masalan, umumiy kapital yetarliligi darajasi 13 foiz qilib belgilangan, bu Basel III talabidan sezilarli darajada yuqoridir (Markaziy bank, 2022). Ushbu ehtiyotkor siyosat banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va tizimiy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Quyidagi jadvalda Basel III talablari va O'zbekiston bank tizimidagi amaldagi me'yorlar taqqoslab ko'rsatilgan:

1-jadval:

Basel III va O'zbekiston banklari kapital yetarliligi talablari

Ko'rsatkichlar	Basel III minimal daraja	O'zbekiston talabi	O'rtacha natija (2021)
CET1 nisbati	4,5%	7,5%	12,0%
Tier 1 kapital nisbati	6,0%	10,0%	14,5%
Umumiy kapital nisbati (CAR)	10,5% (buffer bilan)	13,0%	17,2%

Manba: BCBS (2011); Markaziy bank (2022).

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston tijorat banklarining kapital yetarlilik ko'rsatkichlari xalqaro standartlardan yuqoridir. Bu, bir tomondan, tizimni moliyaviy zarbalardan himoya qilsa, ikkinchi tomondan, banklarning kreditlash faoliyatini cheklashi mumkin.

Strategik boshqaruv hisobi kapitalni bankning uzoq muddatli strategiyasi bilan bog'lab tahlil qilish imkonini beradi. Bu jarayonda bir nechta yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega:

Birinchidan, kapital resurslarini diversifikatsiya qilish va yangi manbalarni jalb etish. Bu aksiyalar chiqarish, subordinatsiyalashgan qarzlarni jalb qilish va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, risklarni kapital bilan uyg'unlashtirib boshqarish. Strategik boshqaruv hisobi riskga asoslangan yondashuvlarni qo'llab, kredit, bozor va operatsion risklarni qoplash uchun yetarli kapital zaxirasini shakllantirishni nazarda tutadi (Hull, 2015).

Uchinchidan, balanslangan ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish. Bu tizim kapital samaradorligini faqat moliyaviy natijalar bilan emas, balki mijozlar ishonchi, ichki jarayonlar va innovatsion rivojlanish bilan ham bog'lab baholash imkonini beradi (Kaplan & Norton, 2001).

To'rtinchidan, kapital boshqaruvida raqamli texnologiyalardan foydalanish. Raqamli tahlil platformalari kapital yetarliligini real vaqt rejimida monitoring qilish, stress-testlar o'tkazish va turli ssenariylarni modellashtirish imkonini beradi (Ernst & Young, 2021).

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, kapital yetarliligi bo'yicha yuqori talablar bank tizimining barqarorligini oshirgan, ammo kreditlash hajmlariga bosim o'tkazgan. Strategik boshqaruv hisobi yondashuvi esa ushbu qarama-qarshilikni yumshatib, kapitalni samarali taqsimlash, risklarni kamaytirish va barqaror o'sishni ta'minlash imkonini beradi.

Shuningdek, kapital yetarliligini strategik boshqaruv hisobi asosida tahlil qilish banklarning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon orqali banklar kapital tuzilmasini optimallashtiradi, yangi moliya manbalarini jalb qiladi va xalqaro moliya bozorlarida ishonchlilik darajasini oshiradi.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, tijorat banklarida kapital yetarliligini strategik boshqaruv hisobi asosida tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Kapital yetarliligini strategik boshqaruv asosida baholash banklarning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi va raqobatbardoshligini oshiradi. O'zbekiston tajribasi kapital yetarliligi bo'yicha ehtiyotkor yondashuv samarali ekanini ko'rsatadi, biroq ushbu talablarni strategik boshqaruv hisobi vositalari bilan uyg'unlashtirish yanada katta natijalarga erishish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Basel Committee on Banking Supervision. (2011). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
2. Ernst & Young. (2021). *Global banking outlook 2021: Transforming to meet tomorrow's challenges*. EY Publications. https://www.ey.com/en_gl/banking-capital-markets/global-banking-outlook-2021
3. Hull, J. C. (2015). *Risk management and financial institutions* (4th ed.). Wiley.
4. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2001). *The strategy-focused organization: How balanced scorecard companies thrive in the new business environment*. Harvard Business School Press.
5. Markaziy bank. (2022). *O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobot*. Toshkent. <https://cbu.uz>
6. Mishkin, F. S. (2019). *Pul, banklar va moliyaviy bozorlar iqtisodiyoti* (12-nashr). Pearson.